

slovenskim jezicima / M. Nomachi // Филолошки преглед. – 2004. – № 31/1–2. – С. 127 – 137.

Nomachi 2005: Nomachi M. Neka obeležja posesivne rečenice sa imenicom somatske pripadnosti u slovenskim jezicima – na materijalu slovenačkog jezika u poređenju sa drugim slovenskim jezicima/ M. Nomachi // Primenjena lingvistika. – 2005. – № 6. – С. 44 – 54.

Nomachi 2006: Nomachi M. Nekoliko napomena o tzv. posesivnom perfektu u srpskom jeziku / M. Nomachi // Наш језик. – 2006. – № 37/1 – 4. – С. 43 – 51.

Nomachi 2008: Nomachi M. On the recipient passive in the Kashubian Language (Annex to Milka Ivić's syntactic inventory for Slavonic dialectology) / M. Nomachi // Јужнословенски филолог. – 2008. – LXIV. – С. 273 – 281.

Panevová 2013: Panevová J. Slovníková informace a její použití v gramatice (na příkladu českého slovesa) / J. Panevová // Јужнословенски филолог. – 2013. – LXIX. – С. 75 – 90

Topolińska 2008: Topolińska Z. Z Polski do Macedonii. Studia językoznawcze. Tom 1. Problemy predykcji / Z. Topolińska. – Kraków, 2008.

Посесивный результативный пассив (ПРП) в украинском языке представлен субъектными конструкциями, содержащими глагол типа habere и пассивное причастие. Данные конструкции представляют собой недостаточно изученный инновационный процесс в украинском языке. В работе выделяются три модели конструкций ПРП, каждая из которых в различной мере представлена в украинском языке. Собранный языковой материал показывает, что некоторые разновидности конструкций ПРП в настоящий момент прогрессируют в разговорном языке, а также в электронном и техническом дискурсах украинского языка.

Ключевые слова: посесив, результатив, пассив, украинский язык.

In Ukrainian, the possessive resultative passive (PRP) is represented by subject constructions that are comprised of the verb to have and passive participle. These constructions, which are a grammatical norm in West Slavic, Macedonian, and Bulgarian, are an innovation in Ukrainian that has not been investigated enough. In this paper three models of the PRP construction are differentiated. The degrees of their presence in Ukrainian are different. My linguistic data shows that some varieties of the PRP construction are productive in the colloquial language, as well as in the electronic and technical discourses in Ukrainian.

Keywords: possessive, resultative, passive, Ukrainian.

Надійшла до редакції 28 грудня 2015 року.

Ганна Ситар

УДК 81'367:81'373.7

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Розглянуто особливості застосування методу моделювання до синтаксичних фразеологізмів, що становлять один із різновидів конструкції як конвенційного і некомпозиційного мовного знака, форма та значення якого не може бути пояснена тільки за допомогою поєднання форми та значення його компонентів. Показано, що традиційне для вітчизняного мовознавства конструювання структурних схем речень не дає змогу втілити релевантні ознаки синтаксичних фразеологізмів. Побудова бокс-діаграми як багатошарової моделі, запропонованої в межах конструкційної граматики, дає змогу врахувати не тільки формальні, але й семантичні, прагматичні та інтонаційні параметри конструкції загалом та відповідні властивості її окремих компонентів.

Ключові слова: бокс-діаграма, конструкція, конструкційна граMATика, синтаксичний фразеологізм, фразеологізоване речення, українська мова.

Метод моделювання¹ є одним із провідних методів у сучасних синтаксичних дослідженнях. Моделювання в синтаксисі розуміють по-різному, що безпосередньо корелює з напрямками та концепціями синтаксису, у межах яких працюють лінгвісти. Щодо основної одиниці синтаксису – речення – метод моделювання має специфіку, мотивовану його складністю та багаторівневістю як об'єкта моделювання.

До синтаксичних фразеологізмів² моделювання досі застосовувалося у вигляді структурних схем речення

¹ У цьому дослідженні спираємось на традиційне розуміння моделі. Модель (від лат. *modulus*, зменш. від *modus* «міра, спосіб») – «конструкція, зразок будови певного об'єкта або ділянки дійсності, у лінгвістиці – зразок будови одиниць мови або процесів, що відбуваються за їхньою участю» [Карпіловська 2006 : 20].

² Синтаксичний фразеологізм (в іншій термінології – фразеологізоване речення, синтаксична фразема, нестандартна синтаксична конструкція, мікросинтаксична конструкція) – це особливий тип речення, у якому постійний і змінний компоненти пов'язані ідіоматично й розташовані фіксовано, граматичні зв'язки і прямі лексичні значення слів послаблені або втрачені на сучасному етапі розвитку мови [Балобанова 2004; Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; РГ 1980; Шмелёв 2006 та ін.]. Такі речення є впливовим засобом вираження ставлення мовця до висловлюваного, характерним для розмовного мовлення, текстів художнього та публіцистичного стилів: *Чим не робота! Що за пісня! Оце так відповідь!*

(термін «фразеологізована структурна схема речення» обґрунтовано Наталею Шведовою³), які мають безумовні переваги – простоту побудови та лаконічність, проте відображають тільки формальний бік організації цих специфічних мовних одиниць. Попри те, що моделювання будь-якої мовної одиниці сконцентроване на її формі, залучення інших аспектів мовних явищ чи процесів є неминучим. У цьому плані принципово важливою видається позиція Олексія Лосева: «Модель становить тільки форму вираження, яка може здобути свою повну наукову значущість лише з урахуванням того, про форму чого йдеться... Модель не повинна бути відірваною від мовного змісту, а, навпаки, повинна вказувати шлях для вивчення цього останнього» [Лосев 2004: 11]. Тому пошуки іншої моделі для коректної репрезентації синтаксичних фразеологізмів є актуальним і досі не розв'язаним завданням лінгвістичних студіювань.

Мета дослідження – застосувати метод моделювання до таких специфічних мовних одиниць, як синтаксичні фразеологізми. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати варіанти моделювання речення, використовувані в різних напрямках лінгвістики; 2) виділити найбільш придатну модель для відображення властивостей синтаксичних фразеологізмів; 3) побудувати зразок моделі синтаксичних фразеологізмів на матеріалі української мови.

Серед усього загалу випадків застосування методу моделювання до речення як основної одиниці синтаксису варто виокремити такі.

1. Найбільш поширеним у вітчизняному мовознавстві є моделювання формальної будови речення у вигляді структурної схеми. Структурна схема речення запропонована в межах структурної лінгвістики та детально опрацьована в академічній радянській граматиці. Найвідомішими представниками цього підходу є Наталя Шведова, Віра Белошапкова, Світлана Кокорина, які подають результати аналізу формальної будови речення, передусім формального наповнення його головних членів (визначення частиномовного статусу та вказівка на морфологічні категорії), за допомогою спеціальних символів. Так, речення *Чоловік працює. Дівчина пише в зошиті. Дитина сміється* побудовані за однією структурною схемою – $N_1 V_f$, де N_1 – іменник у формі називного відмінка, V_f – відмінюване дієслово. За такого підходу структурна схема речення – певний зразок, абстрагована від конкретних мовленнєвих реалізацій модель, яка «складається з мінімуму компонентів, необхідних для створення речення» [Загнітко 2001: 290]. В україністиці структурні схеми речення впроваджено у працях Йозефа Андерша, Анатолія Загнітка, Іларіона Слинька, Каленика Шульжука, Ірини Арібжанової та ін. При цьому розмежовують мінімальну структурну схему речення (передано тільки головні члени речення) та розширену структурну схему речення, до якої вводять не тільки показники предикативності, але й елементи речення, які забезпечують його змістову завершеність [Белошапкова 1979; Белошапкова 1981]. Класичним прикладом застосування розширених структурних схем стали структурні схеми, побудовані для локативних речень із включенням позиції локатива як обов'язкової, наприклад: *Працівники з'явилися в офісі* та *Друзі прийшли додому* – $N_1 V_f N_{\text{непр } 1oc} / Adv_{1oc}$, де $N_{\text{непр } 1oc}$ – іменниково-прийменникова синтаксема на позначення місця, Adv_{1oc} – прислівник місця. Отже, від часу своєї появи структурна схема – це відображення форми речення. Проте навіть у межах цієї концепції є тенденція до залучення змістової площини аналізу речення у вигляді введення поняття розширеної структурної схеми речення.

2. Модель речення у межах функційно-комунікативного синтаксису. Інше бачення сутності моделі речення реалізовано в межах функційно-комунікативного синтаксису (Майя Всеволодова, Галина Золотова та їхні учні). Дослідники виходять за межі суто формальної організації речення і вводять до складу моделі речення змістовий компонент, наголошуючи на нерозривній єдності цих двох площин речення. Тоді модель речення трактують як «структуру (конфігурацію) пов'язаних відношеннями предикації синтаксем, що включає до свого складу значущі факультативні компоненти і має певне типове значення» [Всеволодова 2000: 234]. Типове значення моделі речення пов'язане з можливістю різних ракурсів подання тієї самої ситуації дійсності. За визначенням Майї Всеволодової, типове значення моделі речення – «значення певної формальної структури з урахуванням лексичних розрядів, які формують цю структуру слів» [Всеволодова 2000: 270] (див. також [Золотова 1982; Золотова, Оніпенко, Сидорова 1998; Савосина 1993]). Наприклад, дієслівні речення відношення цілого і його частин в українській мові мають типове значення 'характеристика цілого щодо його складників' і структурну схему $N_1 V_{f3} (3) N_{2/4}$ [Ситар 2007: 51-52]: *Отже, нинішня [парламентська] більшість складається з дев'яти пропрезидентських фракцій – "Трудова Україна – Промисловці та підприємці", "Народовладдя", "Регіони України", "Європейський вибір", "Демініціативи", "Аграрії України", фракція*

Відмовила так відмовила. Яке там зрозуміли! День як день. Дитина є дитина (докладно про ознаки та статус синтаксичних фразеологізмів у системі фразеологічних одиниць див. у праці [Ситар 2011]).

³ Наталя Шведова запропонувала класифікацію структурних схем речення, яка враховує п'ять критеріїв: 1) вільність або фразеологізованість схеми; 2) лексична обмеженість або необмеженість одного з її компонентів; 3) наявність або відсутність у складі схеми відмінюваного дієслова; 4) кількість компонентів; 5) для двокомпонентних схем – наявність або відсутність формального уподібнення компонентів (їх координації один з одним) [РГ 1980: 96 і далі]. Проте первинною підставою, за визначенням дослідниці, є поділ на вільні та фразеологізовані схеми, що відбувається за характером відношень між її компонентами [РГ 1980: 96]. Вільними (нефразеологізованими) вважають «зразки з живими граматичними зв'язками між компонентами», а фразеологізованими є «зразки, у яких відношення між компонентами з погляду живих синтаксичних зв'язків є немотивованими, тобто не спираються на чинні в мові синтаксичні правила» [РГ 1980: 88]. Фразеологізовані схеми завжди містять лексично закритий компонент, наприклад: рос. *Чем не праздник? Всем праздникам праздник* (подаємо приклади Наталії Шведової з метою точно передати її думку).

народних демократів, "Народний вибір", згадана СДПУ(о) і плюс позафракційні (Дзеркало тижня. – 12-19.10.2002. – № 39 (414)); Попереднє навчання з охорони праці працівників [...] включає: вступний інструктаж, первинний інструктаж на робочому місці, спеціальні види навчання, екзамен з охорони праці, стажування (Правила безпеки у вугільних шахтах. Державний нормативний акт про охорону праці. Державний нормативний акт про охорону праці. – К.: Основа, 1996. – С. 18). Наведена структурна схема об'єднує два структурно-семантичні (формально-семантичні) варіанти однієї моделі: $N_1 V_{f3} z N_2$ і $N_1 V_{f3} N_4$, які відбивають особливості керування окремих дієслів-предикатів (у наведених прикладах *складатися* та *включати*) або дієслівних мікрогруп, що зумовлюють відповідні зміни у формальній будові речень. На позначення подібних структур використовують також термін «лексико-семантичний варіант моделі» [РГП 2002: 20 і далі].

Наступні два підходи до моделювання речення застосовують в автоматичному синтаксичному аналізі (АСА), основними поняттями якого є член речення й синтаксичне відношення. В обох варіантах моделювання фразеологічні одиниці (звичайно, йдеться про традиційні фразеологізми типу *бити байдіки*, фразеологізовані речення не розглядаються) не розчленовують на компоненти й інтерпретують як такі, що становлять один вузол.

3. Метод аналізу за безпосередніми складниками (БС), основні принципи якого обґрунтував Леонард Блумфільд та опрацювали представники дескриптивної лінгвістики. Михайло Кочерган подає таке пояснення сутності цього методу: «В основу аналізу за БС покладено поступове членування висловлення на бінарні складники, яке продовжується доти, доки не залишаться неподільні елементи (кінцеві складники). Речення (коли йдеться про аналіз за БС на синтаксичному рівні) поступово згортається до «ядерної» одиниці, тобто одиниці, яка лежить в основі його будови. У членуванні речення, як і словосполучення, дотримуються принципу: один із БС повинен бути ядром членованої конструкції, а інший – периферійним елементом» [Кочерган 1999: 229-230]. На погляд дослідника, аналіз за безпосередніми складниками є одним із виявів структурного методу в мовознавстві (у термінології лінгвіста – окрема «методика») [Там само 1999: 225, 229 і далі]. Мінімальними складниками речення вважають слова (словоформи), а безпосередніми – групу підмета і групу присудка. При цьому можуть бути використані різні способи подання отриманих результатів синтаксичного аналізу: за правилами підстановки, дужковий запис та деревний запис [Дарчук 2008: 99]. Наприклад, графічне зображення аналізу речення *Моя дівчина пише електронного листа* за БС може мати такий вигляд (див. мал. 1):

Моя дівчина пише електронного листа

Малюнок 1

Аналіз речення *Моя дівчина пише електронного листа* за безпосередніми складниками

Ядерна одиниця в цьому разі – *дівчина пише*.

4. Дерево (або граф) залежностей (ДЗ) – графічний спосіб подання структури речення, застосовуваний у граматиці залежностей (ГЗ). Витоками граматики залежностей вважають структурний синтаксис Люсьєна Теньєра, центральним поняттям якого є валентність предиката, яким типово виступає дієслово [Теньєр 1988]. За визначенням Наталії Дарчук, «Деревом залежностей називається розташоване дерево, яке використовується для зображення структури підпорядкування у реченнях природної мови» [Дарчук 2008: 117]. Наприклад, речення *У мене батько був учителем* матиме такий вигляд (приклад з праці Наталії Дарчук [Дарчук 2008: 121]) (див. мал. 2):

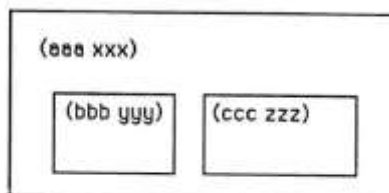
Малюнок 2

Дерево залежностей, побудоване для речення *У мене батько був учителем*

Цікавими видаються спостереження Олени Падучевої, яка сформулювала правила переходу від ДЗ до БС і навпаки. Дослідниця вважає, що кожен із цих способів презентації синтаксичної структури речення має свої переваги й недоліки: «у дереві БС втрачено дані про напрям зв'язку, тому не можна встановити, яке слово керує у бінарній синтагмі; у дереві залежностей відсутня інформація про ступінь близькості супідрядних слів, про порядок об'єднання елементів в ієрархії. Якщо в системі БС позначити головне слово синтагми (за допомогою подвійної лінії на рисунках), а у ДЗ розставити знаки, які визначають порядок складання структури, то обидва типи дерев будуть рівноцінними» (цит. за [Дарчук 2008: 117]).

4. Бокс-діаграма в конструкційній граматиці. У дослідженнях, здійснених представниками конструкційної граматики (англ. Construction Grammar, скорочено CG), постулат про важливість застосування формальних методів до аналізу мовних одиниць втілено у вигляді побудови бокс-діаграми (Box Diagram), або box-style notation (запису у бокс-стилі, запису у боксовому стилі), для подання важливих параметрів конструкцій⁴ [Fillmore 1988; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1997; Goldberg 2003; Brett 2005; Fried 2015]. Термін «бокс-діаграма» та зразки побудованих моделей знаходимо у працях засновника конструкційної граматики Чарльза Філлмора (Charles J. Fillmore) та його колег [Fillmore 1988; Kay, Fillmore 1997 та ін.].

Чарльз Філлмор пояснює сутність боксового запису так: «Я використовуватиму позначення «boxes-within-boxes» [буквально «коробки-всередині-коробок» – Г.С.], в якому інформація про зовнішні синтаксичні, семантичні та прагматичні вимоги конструкції написана в периметрі коробки, з меншими коробками, намальованими всередині щодо поверхні внутрішнього синтаксису конструкції. На Малюнку 3 категорія «xxx наповнює смислом атрибут **aaa**» має свої два складники: **yyy** наповнює смислом атрибут **bbb** та праворуч від нього **zzz** наповнює смислом атрибут **ccc** [Fillmore 1988: 37]:

Малюнок 3
Загальний вигляд бокс-діаграми
за Чарльзом Філлмором

За визначенням лінгвіста, перевагою такого способу репрезентації даних є «покрокова демонстрація реченнєвого аналізу, ми можемо намалювати коробки навколо елементів поверхні мовних виразів, що дозволяє нам побудувати складний опис складного виразу, демонструючи, як він ілюструє супернакладання конструкції на конструкцію» [Fillmore 1988: 37].

Бокс-діаграма має складну структуру, що включає кілька частин. У великому зовнішньому прямокутнику вказують властивості конструкції як цілого, у менших внутрішніх прямокутниках наводять параметри її окремих компонентів, при цьому кількість внутрішніх прямокутників відповідає кількості компонентів аналізованої конструкції. На потребі розмежування зовнішніх і внутрішніх властивостей конструкцій наголосив Чарльз Філлмор, учений назвав їх зовнішнім і внутрішнім синтаксисом конструкції відповідно [Fillmore 1988: 36].

Подальше розгортання бокс-діаграми відбиває запропонований в межах конструкційної граматики багаторівневий аналіз конструкції, що охоплює її синтаксичний, семантичний, прагматичний і просодичний аспекти конструкції як складно організованої мовної одиниці (див. класичну працю [Fillmore, Kay, O’Connor 1988]). Попри задекларовану окремішність аналізу кожної конструкції та відповідну наявність індивідуального переліку її властивостей, Мір’ям Фрайд вдалося узагальнити попередній досвід і виділити низку важливих складників аналізу будь-якої конструкції [Fried 2015: 18] (див. таблицю 1, формулювання та термінологію авторки збережено – Г.С.).

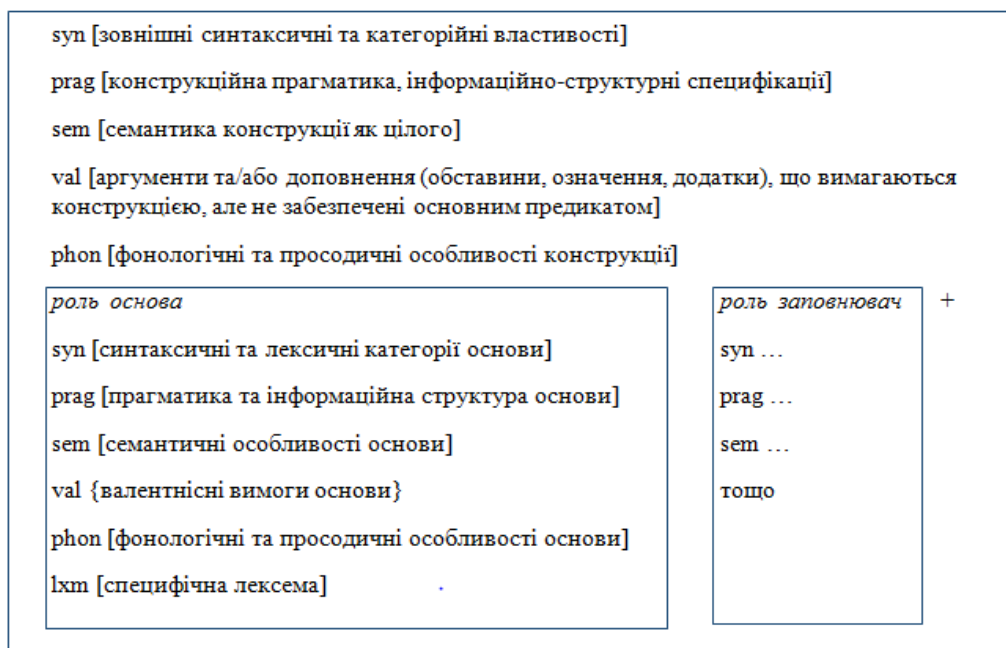
Таблиця 1
Приклади атрибутів та їхніх значень

Домен	Атрибут	Значення
Синтаксичний	лексична категорія фінітність граматична функція	n, adj, v, p ... +/- subj, obj, obl ...
Семантичний	число визначеність семантична роль	однина, двоїна, множина ... +/- агенс, пацієнс, мета ...
Просодичний	просодичний конститuent інтонація наголос	слово, фраза, клітик... спадна, висхідна... первинний, вторинний, нульовий

⁴ Під конструкцією лінгвісти розуміють конвенційний і некомпозиційний мовний знак, форма та значення якого не можуть бути пояснені за допомогою поєднання форми та значення їхніх компонентів [Fillmore 1988; Fillmor, Kay, O’Connor 1988; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1997; Goldberg 2003; Fried 2010; Fried 2015 та ін.]. На думку Адель Голдберг (Adele E. Goldberg), конструкція має власне значення (значення конструкції), яке безпосередньо не залежить від слів, що її наповнюють [Goldberg 1995: 1]. Некомпозиційність конструкції та відсутність протиставлення ядерних і периферійних граматичних одиниць, важливість усіх без винятку мовних явищ для повного опису граматичного ладу певної мови є засадничими положеннями конструкційної граматики (докладніше див. [Ситар 2015]).

Прагматичний	включеність у дискурс регістр мовленнєвий акт жанр дискурсивна роль зсув у топіку	активна, доступна, нульова формальний, неформальний питання, прохання... інформаційний, аргументативний... тема, рема так / ні
--------------	--	---

Компонентний склад бокс-діаграми наведено на малюнку 4 [Fried 2015: 17]. На подані параметри аналізу ми й будемо спиратися при побудові бокс-діаграм синтаксичних фразеологізмів на матеріалі української мови.

Малюнок 4
Структура конструкційної репрезентації за Мір'ям Фрайд

З-поміж проаналізованих зразків бокс-діаграм на матеріалі різних мов [Fillmore 1988; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1997; Goldberg 2003; Brett 2005; Fried 2015 та ін.] прикладів простих фразеологізованих речень нами не виявлено.

Вважаємо, що для фразеологізованих речень урахування не тільки формальних, але й семантичних, прагматичних та інтонаційних критеріїв є вкрай важливим, оскільки дає змогу пояснити сутність їхньої складної організації, відмежувати від традиційних (нефразеологізованих) речень, які мають формально тотожну або подібну будову, пор.:

– *Вчора в нас була інша вчителька.*

– *Яка вчителька?* (питальне нефразеологізоване речення);

Яка вчителька! Розумна, добра, це й почуття гумору має (фразеологізоване речення з позитивним оцінним значенням).

Покажемо особливості моделювання синтаксичних фразеологізмів на прикладі речень, побудованих за структурною схемою *Оце так N₁ Сор_ф*, наприклад: *Якщо подивитися на південь, очам відкривалась заобрійна далечина з лісистим краєвидом, але з чудовими рівнинами, вкритими поодинокими деревами аб оневеличкими гаями.*

– *Оце так диво! Я неначе лечу і все це бачу!* – з дитячим захватом викрикнув Санько, розглядаючи краєвиди (Володимир Кільченський. Присмак волі);

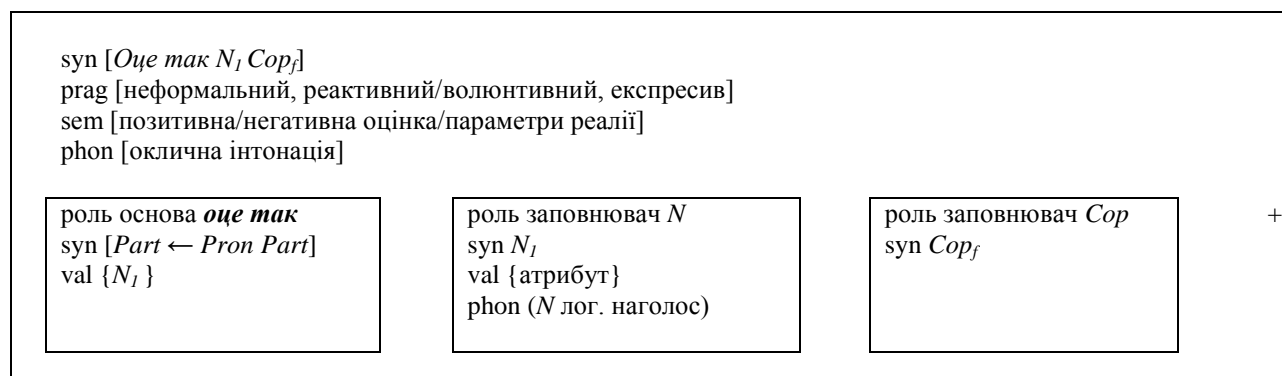
Ідуть селом, розглядають, а село старе, бідне, стародавнє. Похилені хатки, ліса трухла, дворики в бур'янах, а по дворах – терниця, сани, мотовило визирає із-під стріхи – все дерев'яне, ветхе... Не село – музей старовини. Хлопцям чогось пригадалися поганські часи, що про них читали в школі. Бракувало тільки посеред села якогось ідолиця, хоч, правду кажучи, днице, що стояло коло однієї хати на призьбі, дуже його нагадувало. Все змайстроване абияк і аби з чого, дерев'яне, трухляве. Так, ніби люди жили тут не цілі віки, а тільки оселилися вчора, щоб як-небудь пережити тиждень або два. А ось і кооперативна крамничка, що скидається на курник, замкнена величезним залізним замком. Сільрада хилиться з гори, червона зірочка над дверима, така самотна, мов її буйним вітром занесло з Києва.

– *Оце так село!* Куди воно годиться? – бубонів Вітя. – Немов тупим ножем усе вистругане (Степан Васильченко. Олив'яний перстень);

– *Оце так цука!* – в захопленні вигукнув Варивон, коли велика риба, напівпересічена остям, почала

дужими ударами хвоста, неначе коряком, вихлюпувати воду з човна (Михайло Стельмах. Чотири броди).

Передусім зазначимо, що стрижневий (незмінний) компонент будь-якого фразеологізованого речення становить один вузол, оскільки його розщеплення на складники зруйнує значення конструкції. Так, стрижневим компонентом (у термінології граматики конструкцій – роль основа) у наведеному прикладі є *оце так*, а бокс-діаграма матиме такий вигляд (див. мал. 5):

Малюнок 5

Бокс-діаграма синтаксичних фразеологізмів,
побудованих за структурною схемою *Оце так N₁ Cop_f*

Прокоментуємо бокс-діаграму, подану на малюнку 5.

Зовнішні властивості синтаксичних фразеологізмів аналізованого типу охоплюють чотири рівні і є такими:

- 1) синтаксична будова речень відповідає структурній схемі *Оце так N₁ Cop_f*;
- 2) прагматичні параметри охоплюють такі: речення вживаються в неформальному спілкуванні в реактивному або рідше волюнтивному регістрах, за типом мовленнєвого акту вони належать до експресивів (за класифікацією мовленнєвих актів Наталії Формановської [Формановская 2007]); тут і далі через скісну риску подаємо варіанти реалізації певних параметрів;
- 3) семантика таких речень охоплює кілька виявів, оскільки вони можуть передавати позитивну або негативну оцінку мовцем реалії / ситуації загалом або відображати параметри реалії (докладно про семантику речень, побудованих за структурною схемою *Оце так N₁ Cop_f* див. у праці [Ситар 2011]);
- 4) важливою просодичною властивістю таких речень є їхня оклична інтонація.

Речення цього типу складаються з трьох компонентів, яким у бокс-діаграмі відповідають три прямокутники: *оце так*, *N* та *Cop*, де сконцентровано внутрішні ознаки цих компонентів.

Роль основа *оце так* за частиномовним статусом є складеною часткою, що походить з поєднання займенника і частки (це подано як syn *Part ← Pron Part*). При собі цей компонент передбачає наявність позиції, що заповнюється іменем – *N*, що передано як val {*N₁*}.

N – роль заповнювач, яка виражається іменем у називному відмінку (*N₁*), що може мати при собі атрибутивний компонент (val {атрибут}). На компонент *N₁* падає логічний наголос – phon (*N* лог. наголос).

Третій компонент – роль заповнювач *Cop* – реалізується у вигляді відмінюваної зв'язки. Потреба введення цього компонента, часто формально не вираженого у формі теперішнього часу, мотивована його експлікованістю в минулому або майбутньому часі, пор.: *Оце так зустріч була! Оце так виступ буде!*

Отже, для моделювання синтаксичних фразеологізмів оптимальним вважаємо застосування двох моделей: структурної схеми речення та бокс-діаграми. Ці моделі належать до різних типів та можуть бути використані з різною метою. Структурна схема речення – це синтагматична символна модель речення⁵, у якій подано основні реченневотвірні компоненти-носії предикативності та обов'язкові валентно зумовлені компоненти, потрібні для забезпечення інформаційної достатності речення. Її призначення полягає у відображенні формальної будови синтаксичного фразеологізму, а перевага – у лаконічності та однозначності інтерпретації; тому ми застосовуємо структурну схему речення з метою стислого позначення відповідної моделі, наприклад: *Яке там V_f, Що за N₁ Cop_f, Чим не N₁ Cop_f, N₁ Cop_f як N₁, Inf так Inf* і под.

Бокс-діаграма – багатощарова та багатокомпонентна модель нашого уявлення про речення, подання результатів його аналізу на синтаксичному, семантичному, прагматичному та просодичному рівнях, що є особливо важливим для синтаксичних фразеологізмів. Мета побудови такої моделі – презентація вичерпної інформації про влаштування, призначення та вживання речення.

На подальшому етапі дослідження плануємо побудувати бокс-діаграми для фразеологізованих і нефразеологізованих речень української мови, що мають формально тотожну будову.

⁵ Ця модель є символною, бо в ній використовують спеціальні символи на позначення важливих компонентів речення. Під синтагматичною моделлю вслід за Олексієм Лосевим, який виділив парадигматичну і синтагматичну моделі на фонетичному рівні, розуміємо абстрагований зразок, який відображає поєднання певних елементів у єдине ціле, їхній взаємозв'язок у потоці мовлення [Лосев 2004].

Література

- Балобанова 2004: Балобанова Л. А. Семантико-прагматический потенциал синтаксических фразеологизмов и их лексикографическое представление в словаре учебного типа: автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (русский язык как иностранный)» / Любовь Александровна Балобанова / Московский гос. ун-т имени М. В. Ломоносова. – М., 2004. – 28 с.
- Белошапкина 1979: Белошапкина В. А. Расширенные структурные схемы простого предложения / В. А. Белошапкина // Русский язык за рубежом. – 1979. – № 5. – С. 38–44.
- Белошапкина 1981: Белошапкина В. А. Синтаксис / В. А. Белошапкина // Современный русский язык / Под ред. В. А. Белошапкиной. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 363–401.
- Величко 1996: Величко А. В. Синтаксическая фразеология для русских и иностранцев: Учебное пособие / Алла Васильевна Величко. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 96 с.
- Всеволодова, Лим Су 2002: Всеволодова М. В., Лим Су Ён. Принципы лингвистического описания синтаксических фразеологизмов: На материале синтаксических фразеологизмов со значением оценки / Майя Владимировна Всеволодова, Ён Лим Су. – М.: МАКС Пресс, 2002. – 164 с.
- Дарчук 2008: Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту): підручник / Н. П. Дарчук. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 351 с.
- Загнітко 2001: Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
- Золотова 1982: Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
- Золотова, Онипенко, Сидорова 1998: Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка / Под ред. Г. А. Золотовой / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, Ин-та русского языка РАН, 1998. – 528 с.
- Карпіловська 2006: Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика. Підручник / Є. А. Карпіловська. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с.
- Кочерган 1999: Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спец. вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 1999. – 288 с.
- Личук 2001: Личук М. І. Ступені фразеологізації речень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Марія Іванівна Личук / НАН України; Інститут української мови. – К., 2001. – 16 с.
- Лосев 2004: Лосев А. Ф. Введение в общую теорию языковых моделей / А. Ф. Лосев. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – Изд. 2-е, стереотип. – 296 с.
- РГ 1980: Русская грамматика: В 2-х т. – Т. 2. Синтаксис / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Наука, 1980. – 709 с.
- РГП 2002: Русские глагольные предложения: Экспериментальный синтаксический словарь / Под общ. ред. Л. Г. Бабенко. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 464 с.
- Савосина 1993: Савосина Л. М. К вопросу о типовом значении модели предложения / Л. М. Савосина // Русский язык за рубежом. – 1993. – № 4. – С. 66–69.
- Ситар 2007: Ситар Г. В. Моделі речень із предикатами відношення частини й цілого в українській мові: Монографія / Г. В. Ситар. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – 238 с.
- Ситар 2011: Ситар Г. В. Статус синтаксичних фразеологізмів у системі фразеологічних одиниць / Г. В. Ситар // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – № 2. – С. 66–74.
- Ситар 2011а: Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми зі значенням оцінки: на матеріалі моделі *Оце так N₁ Сор₂* / Г. В. Ситар // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Випуск 213. – Черкаси: Черкаський національний університет, 2011. – С. 16–21.
- Ситар 2015: Ситар Ганна. Конструкційна граматики як теоретичне підґрунтя дослідження фразеологізованих речень / Ганна Ситар // Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн. на пошану член-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця / [редкол.: Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк: Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 2 (4). – С. 192–205.
- Теньер 1988: Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер / Вступит. ст. и общ. ред. В. Г. Гака; перев. с фр. И. М. Богуславского и др. – М.: Прогресс, 1988. – 655 с.
- Формановская 2007: Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Наталья Ивановна Формановская. – М.: ИКАР, 2007. – 478 с.
- Шмелёв 2006: Шмелёв Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Дмитрий Николаевич Шмелёв. – М.: URSS, 2006. – 148 с.
- Brett 2005: Brett A. C. Syntactic Structure Representations. Box diagram, 19.01.2005 / A. C. Brett: <http://web.uvic.ca/~ling48x/ling484/notes/structures.html#box>
- Fillmore 1988: Fillmore Charles J. The Mechanisms of «Construction Grammar» / Charles J. Fillmore // Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – 1988. – Pp. 35–55.
- Fillmore, Kay, O'Connor 1988: Fillmore C. J., Kay P., O'Connor M. C. Regularity and Idiomaticity in

Grammatical Constructions: the Case of let alone / C. J. Fillmore, P. Kay, M. C. O'Connor // *Language*. – 1988. – 64(3). – Pp. 501–538.

Fried 2010: Fried Mirjam. Constructions and Frames as Interpretive Clues / Mirjam Fried // *Belgian Journal of Linguistics*. – 2010. – Vol. 24. *Frames: from Grammar to Application*, ed. by P. Sambre and C. Wermuth. – Pp. 83–102.

Fried 2015: Fried Mirjam. *Construction Grammar* / Mirjam Fried // A. Alexiadou & T. Kiss (eds.). *Handbook of syntax* (2nd ed.). – Berlin : Walter de Gruyter, 2015. – Pp. 974–1003: <http://ling.ff.cuni.cz/en/linguistics/fried/biblio.php>

Goldberg 1995: Goldberg Adele E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. 1 edition / Adele E. Goldberg. – University Of Chicago Press, March 15, 1995. – 271 p.

Goldberg 2003: Goldberg Adele E. *Constructions: a New Theoretical Approach to Language* / Adele E. Goldberg // *Trends in Cognitive Sciences*. – 2003. – Vol.7 – No. 5 May. – Pp. 219–224.

Kay, Fillmore 1997: Kay Paul, Fillmore Charles J. *Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The What's X doing Y? Construction*, 26.05.1997 / Paul Kay, Charles J. Fillmore: www1.icsi.berkeley.edu/~kay/wxdy.ps

Kay 2002: Kay Paul. *An Informal Sketch of a Formal Architecture for Construction Grammar* / Paul Kay // *Grammars*. 2002. – January 2002. – Volume 5. – Issue 1. – Pp. 1-19.

Рассмотрены особенности применения метода моделирования к синтаксическим фразеологизмам, представляющим один из типов конструкции как конвенционального и некомпозиционного языкового знака, форма и значение которого не может быть объяснена только с помощью объединения формы и значения его компонентов. Показано, что традиционное для отечественного языкознания конструирование структурных схем предложений не позволяет передать релевантные свойства синтаксических фразеологизмов. Построение бокс-диаграммы как многослойной модели, предложенное в рамках грамматики конструкций, позволяет учесть не только формальные, но и семантические, прагматические и интонационные параметры конструкций в целом и соответствующие свойства их отдельных компонентов.

Ключевые слова: бокс-диаграмма, конструкция, грамматика конструкций, синтаксический фразеологизм, фразеологизированное предложение, украинский язык.

The article investigates the peculiarities of application of the modeling method to syntactic idioms – one of the types of construction as a conventional and non-compositional linguistic sign, which form and meaning can not be explained only by means of a combination of its components form and meaning. There was shown that the traditional for Ukrainian linguistics constructing of sentences structural schemes does not allow to realize the relevant features of syntax idioms. Building of a box diagram as a multilayer model offered within construction grammar allows to take into account not only formal, but also semantic, pragmatic and intonational parameters of construction in general and related properties of its particular components as well.

Key words: box diagram, construction, construction grammar, syntactic idiom, sentence with phraseological structure, the Ukrainian language.

Надійшла до редакції 12 січня 2016 року.